

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

9/s (3) 2023

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Шарипов Шоҳруз Фахриддин ўғли</i> ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ХУСУСИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХИ	9-14
<i>Хо'jamuratov Umarjon Rustamovich</i> O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	15-22
<i>Raxmanov Zafar Odilovich, Aloxunov Alisher Axmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI YODGORLIKLARIDA ANIQLANGAN TAMG'ALI SOPOL IDISHLAR.....	23-26
<i>Mirhakimova Feruza Xoldorjon qizi</i> МАНМУДХО'JA ВЕНБУДИЙ УY МУЗЕYI ТАРИХИ	27-31
<i>Жабборова Ойдина Ихтиёржон қизи</i> XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДА МАҲАЛЛИЙ ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ТОМОНИДАН ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИ ГЕРМАНИЯГА ЎҚИШГА ЮБОРИЛИШНИНГ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ.....	32-35

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Эшов Мансур Пулатович, Насырходжаева Дилафруз Сабитхановна</i> ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	36-43
<i>Шадманов Эркин Шеркулович</i> МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ДЕТЕРМИНАНТ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	44-52
<i>Асатуллаев Хуршид Сунатуллаевич</i> ДАВЛАТ ФИСКАЛ (БЮДЖЕТ-СОЛИҚ) СИЁСАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ВА БАНДЛИККА ТАЪСИРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	53-60
<i>Кулибоев Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ БЮДЖЕТДАН МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	61-68
<i>Razzaqova Durdon Adashboy qizi</i> IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA DASTURINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI.....	69-76
<i>Muminova Elnorahon Abdugarimovna, Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li</i> YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINING O'RNI	77-86
<i>Эргашев Отамурод Тоштемурович</i> КИЧИК БИЗНЕСНИ МОЛИЯ-КРЕДИТ МЕХАНИЗМЛАРИ ОРҚАЛИ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ Йўналишлари.....	87-93
<i>Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna, Qobulov Ozodbek O'ktamboy og'li</i> MINTAQALARDA GLOBAL OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA TADQIQOTNING O'RNI	94-97
<i>Isaqova Zebo Murodovna</i> DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHA BOSHQARUVI STANDARTLARI INTEGRATSIYASI.....	98-104
<i>Улашов Алибой Рашид ўғли</i> ҚОЗОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МИНТАҚАВИЙ ТАФОВУТЛАРНИНГ ЎРНИ	105-113

<i>Матюсупов Бунёд</i> АҚЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ТУРИЗМ ДЕСТИНАЦИЯЛАРИ ВА ШАҲАРЛАРДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ	1114-123
<i>Мухитдинова Камола Алишеровна</i> ИҚТИСОДИЁТДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ ВА УНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР	124-131
<i>Ҳакимов Ҳакимжон</i> ДАВЛАТ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРИ БЎЙИЧА ДАРОМАДЛИЛИК ЭГРИ ЧИЗИҒИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	132-141
<i>Achilova Ramziya A'zamovna</i> ISHCHI KUCHI VA UNING BANDLIGI	142-149
<i>Nasriddinova Dildora Shukrullayevna</i> OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA MODELLARINI YARATISH	150-157
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Хайридинов Аббосхон Анварович</i> YOSHLAR ORASIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARNI OLDINI OLIHDA HUQUQ TARTIBOT ORGANLARINING VAZIFALARI	158-162
<i>Jurayev Alisher Tulqinboyevich</i> TA'LIMGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING IJTIMOY AHAMIYATI	163-170
<i>Бекбаев Рауф Рустамович</i> ТРАДИЦИОНАЛИЗМ В ФИЛОСОФИИ КОНФУЦИАНСТВА.....	171-176
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING SOSIOLOGIK QARASHLARINI O'RGANISHNING METODOLOGIK JIHATLARI.....	177-183
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA TARIXIY TAFAKKUR MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	184-188
<i>Нуруллаева Зулхумор Сидаматовна</i> МАҚОМ САНЪАТИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ	189-193
<i>Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна</i> “ҲУШ ДАР ДАМ” МОҲИЯТИ: МЕТАФИЗИК ТАҲЛИЛ	194-199
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLATNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI: VUJUDGA KELISH SHARTLARI, BELGILARI VA FUNKSIYALARI	200-204
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> AD'JEKTIVLI IDIOMALAR: QO'LLANILISHI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY AHAMIYATI TAHLILI.....	205-209

<i>Olga Filippova</i> CLUSTER IMPLEMENTATION OF FUNCTIONS OF REDUNDANCY MEANS.....	210-222
<i>Эргашева Асаль Эркиновна</i> СПЕЦИФИКА РИТМИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЗЫ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ	223-226
<i>Xaitova Gulhayo Tovasharovna</i> TILSHUNOSLIKDA “YAQIN – UZOQ” OPPOZITSIYASINING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI MASALASI (ingliz va o‘zbek tillari misolida)	227-231
<i>Rustamova Dilrabo</i> ATAMALAR LUG‘ATIDA LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI.....	232-241
<i>Кдырбаева Бахытгуль Кеунимжаевна</i> ПАРНЫЕ СЛОВА В КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКЕ: ОБЗОР ОСНОВНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	242-248
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Sadirova Sitara Sobirovna</i> TARJIMA MUAMMOLARINI YECHISH STRATEGIYALARI	249-253
<i>Alaudinova Dilnoza Rustam qizi</i> FRAZEOLOGIK (TURG‘UN) BIRIKMALAR VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI	254-260
<i>Erdonova Muxlisa Hoshim qizi</i> ORNITONIM KOMPONENTLI MAQOLLARNING LINGVISTIK TADQIQI.....	261-265
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Zaripov Mirzali Miraliyevich</i> KORRUPTSIYA MUAMMOLARINING SABABLARI VA YECHIMLARI	266-270
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Yuldashev Mengali Ziyaduloyevich</i> BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH.....	271-276
<i>Yarkinay Nurumbekova Anarmatovna</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA MURABBIYLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK ZARURAT.....	277-284
<i>Sadullayev Dilmurod Baxtiyor o‘g‘li</i> INNOVATSIYA BOSHQARUV ASOSIDA BOSHQARUV XODRLARINI TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH OMILLARI	285-290
<i>Xudayqulova Zarifa Ummatqulovna</i> BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA MA‘NAVIY-MA‘RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	291-301
<i>Бекчанова Солиха Давлатназаровна</i> ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ДИВЕРГЕНТ ТАФАККУРНИ РИВИЖОЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ	302-307
<i>Xasanova Gulsanam Xusanovna</i> MAGISTRATURA TALABALARING TASHKILY-BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODEL I	308-314
<i>Allanazarov Qo‘ldosh Olimovich</i> TALABALARNING TANLAGAN KASBIY FAOLIYATI VA IJODIY QOBILIYATLARINI INTERFAOL METODLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH	315-319

<i>Umarov Nurbek Irkinovich</i> KVEST TEXNOLOGIYASINI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH ASOSLARI	320-324
<i>Буранова Мадина Уктамовна</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАДИЦИОННОГО И НЕТРАДИЦИОННОГО ВИДОВ ЧТЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	325-330
<i>Зияева Хушнудабону Илхомжон кизи</i> ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА	331-339
<i>Toshpulatova Dilraboixon Sobirjonovna</i> BIOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	340-346
<i>Madaminova Nargiza Zuxridinovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIY FANLARNING AHAMIYATI	347-351
<i>Shomurzayeva Nasiba Xoshimovna</i> PIYODA YURISH SAYOHATLARNI TALABALAR O'RTASIDA OMMALASHTIRISH	352-356
<i>Xoliyorov Murod Shavkatovich</i> O'QUVCHI YOSHLARDA IJTIMOIY MOTIVLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	357-362
<i>Хамроқулова Дилнавоз</i> БОЛАЛАРДА ТАБИАТГА ДОИР ТАСАВВУР ВА ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИ....	363-366
<i>Tursunova Shaxzoda Baxromovna</i> TEXNOLOGIYA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATI VA BOSHQARUV MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR.....	367-373
<i>Usmonov Abdurashid Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQ SHAKLLARINING NAMOYON BO'LISHI VA TAHLILI	374-380
<i>Ўтанов Ўткир</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЎҚИТУВЧИ МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	381-387
<i>Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich</i> BO'LAJAK HARBIY OFITSERLARDA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	388-392

Rustamova Dilrabo

Andijon davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
el-pochta: dilrabohonroostamova@gmail.com

ATAMALAR LUG'ATIDA LUG'AT MAQOLASINING TUZILISHI

Annotatsiya. Terminologik lug'atning makro va mikrostrukturasi o'ziga xos bo'lib, terminlarni tavsiflashning o'ziga xosligini ko'rish mumkin. Terminologik lug'atning boshqa lug'atlardan farqi uning kompozitsiyada ko'rinadi: lug'atning asosiy va yordamchi qismlari, lug'at maqolalarini tartiblashtirish qoidalari, maxsus leksikaga oid turli axborotlarni tizimli taqdim etish kabi jarayonlar muhim. Maqolada atamalar lug'atida lug'at maqolasining tuzilishi xususida fikr yuritimiz. Sinxron tadqiqot metodlari: empirik, qiyosiy va statistik tadqiqot metodlaridan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, terminografiya, maxsus leksika, terminologik lug'at, model, lug'at maqolasi.

Rustamova Dilrabo

Andijan State University Associate Professor,
doctor of philosophy in philology

THE STRUCTURE OF THE VOCABULARY ARTICLE IN THE VOCABULARY

Abstract. The macro and microstructure of the terminological dictionary is unique, and the uniqueness of the description of terms can be seen. The difference of the terminological dictionary from other dictionaries can be seen in its composition: the main and auxiliary parts of the dictionary, Processes such as rules for arranging articles, systematic presentation of various information related to special lexicon are important. In the article, we will think about the structure of the dictionary article in the dictionary of terms.

Key words: term, terminology, terminography, special lexicon, terminological dictionary, model.

Дилрабо Рустамова

Доцент Андижанского государственного
университета, доктор философии по филологии

СТРУКТУРА СЛОВАРЯ СТАТЬЯ В СЛОВАРЕ

Аннотация. Макро и микроструктура терминологического словаря уникальна, и уникальность описания терминов видна. Отличие терминологического словаря от других словарей можно увидеть в его составе: основная и вспомогательная части словаря, процессы такие в качестве правил оформления статей важное значение имеют систематическое изложение различной информации, относящейся к специальной лексике. В статье мы подумаем о структуре словарной статьи в словаре терминов.

Ключевые слова: термин, терминология, терминография, специальная лексика, терминологический словарь, модель.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI9Y2023N34>

Kirish. Ma'lumki, terminlar lug'at va ensiklopediyalarda izohlanadi, lekin ularning izohlanishida katta farq bo'lib, bu lug'at va ensiklopediya xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Terminologik lug'atlarda lug'at maqolasining tuzilishi, terminlarni izohlash muammolari qator tadqiqotlar ob'ekti bo'lgan: ayrim ishlarda batafsil ma'lumot berilgan bo'lsa, ayrimlarida yo'l-yo'lakay fikr bildirilgan. Quyida shu ilmiy asarlar tajribasi asosida atamalar lug'atida lug'at maqolasining tuzilishi xususida fikr yuritimiz.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. S.V.Grinevning yondashuviga ko'ra, terminografiya maxsus leksikagaoid birliklar (terminologik, maxsus lug'atlar) lug'atini tuzish haqidagi fan bo'lib, uning predmeti umumiy tamoyillari va konkret modellarini ishlab chiqishdan iborat. Muhim vazifasi esa maxsus lug'atlar tipologiyasini tuzish, turli maxsus lug'atlar uchun lug'at so'zligini to'plash va shakllantirish, maxsus leksika birliklarining leksikografik tavsifini (izohlash, tarjima qilish) berish sifatida belgilanadi[2].

X.Narxodjaeva rus tilshunosi D.S.Lottega tayangan holda[3,8] deyarli barcha sohaviy terminologiyauchun umumiy bo'lgan, terminologiyada tartibsizliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi quyidagi 8 ta jiddiy kamchiliklarni ko'rsatib o'tadi:

1. Barcha terminologik tizimlarga xos jiddiy kamchilik bu – terminning polisemantikligidir.

2. Ikkinchi yirik nuqson terminning sinonimiyasidir. Termin-sinonim (dubletlar)lar deganda bir tushunchani ifodalash uchun ikki va undan ortiq terminning iste'molda bo'lishi tushuniladi.

3. Terminologiyadagi uchinchi kamchilik bu – ma'lum bir tushunchani ifodalashga xizmat qiluvchi terminning anglatishi lozim bo'lgan tushuncha mohiyatiga uyg'un bo'lmasligidir.

4. Terminning ko'p komponentlardan iborat bo'lishi va natijada uni qo'llashdagi noqulaylikdir. Bunda bir tushunchani ifodalashga xizmat qiluvchi termin ikki, uch va undan ortiq komponentlardan iborat bo'ladi.

5. Yana bir kamchilik bu – ko'p komponentli termin talaffuzining noqulayligidir. Bunda terminlar ikki sababga ko'ra vujudga keladi: 1) asosiy termini yaratishda uning derivatlilik imkoniyatlari etarlicha inobatgaolinmaydi; 2) xorijiy terminlarni o'zlashtirishda (kalkalashda) ularga jiddiy e'tibor bilan qarab, tanqidiy yondashilmaydi.

6. Aksariyat hollarda ba'zi tushunchalarni ifodalovchi terminlar iste'molda mavjud bo'lmaydi. Natijada bunday tushunchalar o'ta muhim vaahamiyatli bo'lishiga qaramasdan, keng tarqalish imkoniyatiga ega bo'lmaydi.

7. Termin hosil qilishda u anglatishi lozim bo'lgan tushuncha mohiyati bilan o'zaro tartibililikning etishmasligidir.

8. Terminologiyani keragidan ortiq miqdorda xorijiy terminlar bilan to'ldirib tashlashdir. Holbuki, bunda tilning ichki manbalar hisobiga terminlar yasalishi, tilning tashqi manba hisobiga boshqa tillardan termin o'zlashtirishni inkor etib, bu jarayondan chekinish nazarda tutilmaydi [4, 52].

Bu fikrni keltirishimizdan maqsad, lug'at maqolasini shakllantirishda, imkon boricha, termin ko'pma'noliligidan qochish, termini aniq izohlash va sinonim terminlarni to'g'ri qo'llashdir.

S.V.Grinevga ko'ra, terminografiyada lug'at parametri sifatida, birinchi navbatda, uning kompozitsion xarakteristikasi hamda lug'at maqolasi axborotlarini to'plashdir. Lug'at kompozitsiyasi deganda lug'atning asosiy va yordamchi qismlari, lug'at maqolalarini tartiblashtirish qoidalari, maxsus leksikaga oid turli axborotlarni tizimli taqdim etish kabi

jarayonlar tushuniladi. Lug'at kompozitsiyasini tavsiflash va baholash uchun bu parametrlar ikki guruhga: makrokompozitsion (lug'atning umumiy strukturasi) va mikrokompozitsion (lug'at maqolasining tuzilishi) bo'linadi [1, 12].

V.V.Dubichinskiy izohli terminologik lug'atda terminning izoh qismini ikkiga bo'lishni tavsiya etadi. Birinchi qism – terminning tizimli izohi, bu qismda semantik interpretatsiyalangan, tezaurus tipidagi tavsif beriladi. Ikkinchi qism – tizimlilik talablaridan xoli, erkin shakldagi, qisqa va tushunarli izoh. Terminografiyada izoh/tavsifning turli shakllari qo'llanadi. Izohlarning turlarini qisqacha tavsiflaymiz.

1. Umumiy ta'riflar (definitsiya). Masalan:

Глубина сева – расстояние от поверхности почвы до высеванных семян.

2. Qisimli ta'riflar (faqat bir butunning bir qismi yoki qismlar to'plami bo'lgan atamalar uchun ishlatiladi). Masalan:

Ареал вредности – часть ареала вида вредного организма, где проявляется его вред.

3. Operatsion ta'riflar (kattalik, uzunlik o'lchovlari toifasidagi atamalar xarakteristikasi; ular aniqlanayotgan miqdorni belgilash yoki topish usulini ko'rsatadi). Masalan:

Плотность почвы – отношение массы твёрдой фазы к её объёму.

4. Kombinatsiya qilingan (turli belgilar birlashtirilgan) ta'riflar (bir qancha alohida turlardan iborat bo'lib, kelib chiqishiga ko'ra o'zlashma bo'lgan eski atamalariga xos). Masalan:

Паразит (греч. Parasitos – нахлебник, para – рядом, sitio – питание). В Древней Греции во времена Перикла (V в. до н.э.) существовал закон, по которому видные государственные деятели в старческом возрасте переходили на иждивение государства. Для таких лиц строились специальные пансионы, которые назывались паразитариями, а самих жильцов называли паразитами. Кроме того, П. называли и всех тех, кто пользовался общественным столом, был завсегдаем пиров (шуты, музыканты и др.). В Римской империи слово П. получило иной смысл, который сохранился до сих пор, а именно: существующий за чужой счёт. В таком смысле слово П. было заимствовано биологией, ветеринарией и медициной – организм, живущий за счёт особей другого вида, питающийся соками, тканями и переваренной пищей своих хозяев и обитающий внутри или на поверхности тела временно или постоянно.

Bunday aralash izoh tarkibi so'z etimologiyasi (1), so'zning kelib chiqishi haqida tarixiy ma'lumot (2) hamda umumiy terminologik tavsif (3) dan iborat bo'ladi. Aralash izohlarning turli ko'rinishlari bo'lishi, ularning tarkibi o'ziga xos bo'lishi mumkin.

5. Havola beruvchi izoh (alifbo tartibida joylashgan terminlarga havola qiladi). Masalan:

Испарение потенциальное – см. испаряемость.

6. Ensiklopedik ta'riflar. Masalan:

Прорастание семян – переход семян из состояния покоя к активной деятельности, когда зародыш трогается в рост, в результате чего образуется проросток, а затем молодое растение.

Bu ta'rif ensiklopedik lug'atdagi ta'rifni eslatadi, ammo lug'at ta'rifi bo'lganligi qisqaligi bilan farqlanadi.

S.D. Shelov ham o'ziga xos tasnifni tavsiya etadi [5, 29]:

1. Umumiy ta'riflarda umumiy tushunchalar(ya'ni ta'riflanayotgan tushuncha uchun umumiy bo'lgan ta'rif)ajratiladi, tegishli tushunchani ajratib olish, uni belgilangan atamaning ma'nosi deb e'lon qilishga imkon beradigan o'ziga xos atribut. Masalan:

Междометие. Неизменяемая часть речи, которая служит для выражения чувств и волевых импульсов, но не называет их.

2. Sanaluvchi, ro'yxatlashtiriluvchi (ekstensional yoki denotativ) ta'riflar.

Канцеляризм. Слова, устойчивые словосочетания, грамматические формы и конструкции, употребление которых в литературном языке закреплено за официально деловым стилем.

3.

Упорядочение. Избирательность, порядок, модификация и модуляция.

3. Kontekstual ta'rifda aniq kontekstlarning namunasi keltiriladi, har bir ma'no kontekst asosida ochib beriladi.

1. Стилистика. Стилистика исследует выбор тех языковых форм, которые описываются грамматикой и лексикографией.

2. Телепатия. Прямая передача мыслей от одного лица (отправителя, агента) к другому (получателю, реципиенту) без использования обычных чувственных каналов коммуникации, следовательно, путем экстрасенсорного восприятия.

4. Operatsion ta'riflar nafaqat og'zaki xatti-harakatni (masalan, aniqlovchi ifodaning lingvistik tahlilini), balki ba'zi nolisoniy amallarni bajarishni ham o'z ichiga oladi.

1-мисол: Альбе́до. Отноше́ние числа отра́женных по́верхностью (отража́телей) нейтро́нов к числу па́дающих на нее нейтро́нов.

2-мисол: Кислота. Жидкость, при погружении в которую лакмусовая бумажка окрашивается в красный цвет.

Terminologik lug'atlardagi izoh/ta'riflarning ko'rinishini tavsiflar ekan, ularni quyidagicha xulosalaydi: "bu usullar terminlarni tushuntirish/izohlash bilan birga termini aniq ifodalash, ta'rifni to'g'ri shakllantirishga xizmat qiladi, normativ leksikografiyada terminning polimorfizmi darajasining pasayishiga olib keladi" [5, 22].

V.V.Dubichinskiy lug'at birliklari (lug'at maqolasi yoki terminning tavsifi)ni unda joylashtirish masalasiga ham to'xtaladi. Uning fikricha, alifboli tartib qadimdan qo'llaniladi va lug'atda birliklarni joylashtirishning bu tartibi o'zini oqlaydi. Ko'pchilik terminologik lug'atlarda lug'at birliklari alifboli-uyali tamoyilida ham tuziladi: birdan ortiq so'zdan iborat bo'lgani yoki birikmali terminlar lug'at maqolasida faqat birinchi so'zning alifbo tartibida emas, balki terminologik yadro (birikmadagi asosiy so'z) tartibida joylashtirilib, alifboli-uyali tartibni hosil qiladi [6, 92]. V.V.Dubichinskiy mazkur tamoyilni leksikografiya (terminografiya) uchun til ta'limi va tilni o'rganishda maqbul usul deb hisoblaydi.

Tahlil va natijalar. Analogik terminologik lug'at maqolasiga misol sifatida ideografik usulda shakllantirilgan lug'at maqolasini tahlilga tortamiz. Bu lug'at maqolasi yadro (asosiy termin), terminologik yadro periferiyasini shakllantiruvchi so'z birikma termindan tashkil topadi. Analogik (ideografik) lug'at maqolasi tarkibida quyidagi elementlar bo'ladi:

- 1) sarlavhali terminning aksentologik va qisqacha grammatik tavsifi;
- 2) atamalarning xorijiy til(lar)dagi ekvivalenti;
- 3) asosiy (yadro) termin tavsifi;
- 4) atamaning tarjima ekvivalentlari bilan atama sifatida va umumiste'mol leksikadagi valentligini ko'rsatuvchi ta'rif (yoki valentlikni ko'rsatuvchi misollar);
- 5) terminologik birlikning derivatsion imkoniyatini xorijiy tildagi ekvivalenti bilan tavsiflash;
- 6) illyustrativ misollar.

Shunda ham lug'at maqolasining bosh so'zi ot turkumiga mansub sodda termindan iborat bo'ladi. Yadroviy terminlarning yasalishi va so'z birikma hosil qilish imkoniyatining oshishi so'zlik miqdori va hajmini ham kengaytirishi mumkin. Terminlar birikmasi quyidagicha shakllantiriladi:

Birinchi holat: ot turkumiga mansub terminning xususiyatlarini ifodalovchi sifat yoki ravishlar bilan aniqlovchi – aniqlanmish birikmasini hosil qilish. Masalan:

MURAKKAB KESIM. Birdan ortiq mustaqil so'z bilan ifodalangan kesim [7, 67].

A.Hojiev lug'atida KESIM va MURAKKAB KESIM bosh so'zlari alifbo tartibida turli sahifalarda berilgan [7, 56]. Chunki bu lug'at alifbo tartibidagi lug'at. Ammo analogik (ideografik) alifboli lug'atda mana shu ot turkumiga mansub sodda termin va aniqlovchili birikma tarzidagi termin bir lug'at maqolasida beriladi.

Ikkinchi holat: ot turkumiga mansub terminning turlovchi shakllar bilan kelish holati (agar mavjud bo'lsa). Bunday holat flektiv tillarda alohida e'tibor talab etadi. Ammo o'zbek

tilida egalik va kelishik shakllari termin ma'nosini o'zgartirmaydi. Shu sababli o'zbek tilidagi lug'atda bu holat lug'at maqolasi tarkibiga kiritilmaydi.

Uchinchi holat: mazkur lug'at maqolasidagi bosh so'z boshqa birikmali termin tarkibida tobe so'z bo'lib kelish holati (mavjud bo'lsa) aks ettiriladi. Masalan: MARKETING termini bosh so'z bo'lgan lug'at maqolasida mazkur so'z birikmali termin tarkibida tobe so'z bo'lib kelish holatlari quyidagicha bo'lishi mumkin: *концепция маркетинга, управление маркетингом, управляющий по маркетингу*.

To'rtinchi holat: bosh so'z bilan birikishi mumkin bo'lgan fe'llar bilan hosil bo'ladigan birikmalar ko'rsatiladi. Masalan, DISKUSSIYA lug'at maqolasida *"начинать/ начать дискуссию", "приступить/ приступить к дискуссии"* kabi birikmalar bilan to'ldiriladi.

Bu holatlarda birikuvchanlik imkoniyati va misollar [#] belgisi bilan boshlanadi. Terminlar yasalish imkoniyati bo'lsa, yasama terminlar ham shu uyadan joy oladi va yasalish uyasi [*] belgisi bilan ajratiladi.

Terminologik lug'at maqolasida illyustrativ misollar kichik matnlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq [6, 88]. Quyida shunday lug'at maqolasi namunasini keltiramiz:

Qator mutaxassislarining ta'kidlashicha, ideografik tuzilishli terminologik lug'atga mazkur fanning rivojlanish tamoyillarini belgilagan mantiqiy tafakkur, terminlarning ilmiy tasnifi asos bo'ladi. Bunday lug'at maqolasi ma'lum bir terminning biror bir terminologik tizimda tezda topish va o'rganishni osonlashtiradi [6,154].

V.P.Danilenko standartlashtirilayotgan terminning lingvistik xarakteristikasini baholashda quyidagi savollar o'z javobini topishi lozimligini ta'kidlaydi:

I. Umumlisoniy talablar:

1. Standartlashtirilayotgan terminologiyaning grammatik vositalar bilan ifodalanishi.

2. Sheva, so'zlashuv uslubi elementlari va o'zlashma so'z (xorijiy ekvivalenti)ga munosabati.

3. Terminlarning leksik-semantik xususiyatlari (sinonimiya, polisemiya).

II. Standartlashtirilayotgan terminologiyaga qo'yilgan me'yoriy talablar:

4. Terminning adabiy til me'yorlari va terminologiyaning umumiy modellariga mos kelishi.

5. Terminologik tizimdagi termin yasalishi modellariga mos kelishi (so'z yasalish strukturasi va modellariga bo'ysunishi).

6. Grammatik kategoriyalarning terminologiyada amal qilish o'ziga xoslighi.

7. Terminologik konstruksiyalar, ularning aniqlovchilariga qo'yilgan uslubiy talablarga mos tushishi [8,160].

V.P.Danilenko talablarni ikki guruhga ajratishini terminlarning umumlisoniy xususiyatlar hamda soha terminologik tizimiga xos aniq normativ belgilar asosida baholanish zarurati bilan asoslaydi.

G.G.Babalova umumiy terminologik lug'atlarda ilmiy terminlar izohlari berilishini ta'kidlar ekan, turli olimlar orasida terminlar bilan birga boshqa maxsus leksika birliklarining mavjud bo'lishi haqidagi munozarani eslaydi: "Olimlar soha terminologik lug'atida termindan tashqari nomen [9,6], professionalizm [10,17], professional argo[11,12], professional jargon[12,21], eskitermin[13], kvazitermin[14,40], terminoid (terminlashayotgan tushunchalar) [15,127], prototerminlar (maxsus tasavvurlarni atovchi birlik)[16,439] lar ham tavsiflanadi"[17,92].

G.O.Vinokurning fikricha, “istalgan soʻz termin sifatida ishlatilishi mumkin, ular maxsus soʻzlar emas, balki soʻzning alohida vazifa bajarishidir”[18]. Keyingi yillarda R.A.Budagov, G.O.Vinokur, B.I.Golovin, N.P.Kuzmin kabi olimlar ham bu fikrni qoʻllab-quvvatlashmoqda. E.N.Taranovanning fikricha, bu olimlar terminning koʻp maʼnolilik, sinonimlik, polifunksionallik, ekspressivlik xususiyatlari ham boʻlishi mumkinligi fikrini yoqlashadi [18,149]. Terminning bu xususiyatlarining tan olinishi terminografiyaga ham oʻz taʼsirini oʻtkazmay qolmaydi. Terminning semantik tavsifida uning yuqorida sanalgan xususiyatlarini aks ettirish maqsadga muvofiq. Bu terminologik lugʻatning informativligini oshiradi.

S.V.Grinevning taʼkidlashicha, atamalar lugʻatini tuzishda birinchi bosqich soha terminologiyasini qayta roʻyxatdan oʻtkazish (inventarizatsiya qilish), har qanday fan sohasiga yoki uning boʻlimlaridan biriga tegishli atamalarni toʻplash va tavsiflashdir. Terminlarga oid hamma maʼlumotlar – ularning kelib chiqishi (etimologiyasi), qoʻllanish chastotasi, tavsif va qoʻllanish xususiyatlari qayd etiladi [16,3]. Olimning bu fikri hali ham dolzarb. Yangi-yangi terminlar kirib kelaverar ekan, terminologiyani tizimlashtirish, toʻplash, tavsiflash doim dolzarbligini saqlab qolaveradi yillar oʻtishi bilan terminologik lugʻatlarni qayta nashr ettirish va soʻzlik roʻyxatini toʻldirishga ehtiyoj tugʻiladi.

Oldingi parametrga yaqin boʻlgan boshqa bir jarayon unga kiritilgan maxsus leksikani tavsiflash va tartibga solish hisoblanadi. Ushbu jarayon asosida inventar va meʼyoriy lugʻatlar ajralib turadi, ular terminologik standartlarni qamrab olishi bilan farqlanadi [16,15].

Keyingi omil lugʻatning aspektli orientatsiyasi boʻlib, maxsus leksikani fonetik, derivatsion, semantik xususiyatlariga koʻra tavsiflashdir. Yana bir muhim tipologik belgi bu lugʻat hajmidir. Lugʻat hajmi soha terminologiyasini toʻliq, oʻrta va qisqa shaklda aks ettirishi mumkin. Shunga koʻra, tuzuvchi maqsadidan kelib chiqqan holda, lugʻat soʻzligi shakllantiriladi. Terminologik lugʻatlarning sanab oʻtilgan belgilari toʻplami terminologik lugʻat turini aniqlash, umumiy lugʻatlarning tasnifini amalga oshirish, aniq lugʻatlarni tavsiflash imkonini beradi.

Makrokompozitsion tuzilishga yuqorida qayd etilgan terminologik lugʻatni joylashtirish tartibi bilan birga lugʻatning asosiy qismlarini tanlash kiradi. Lugʻatning anʼanaviy funksional qismlariga “kirish”, “lugʻatdan foydalanish qoidalari”, “ishlatiladigan qisqartmalarroʻyxati”, “asosiy va yordamchi koʻrsatkichlar”, “ilovalar” kiradi. Qismlarning tarkibi lugʻatning turidan kelib chiqib farqlanadi: qisqacha lugʻatda “kirish” qismi “soʻz boshi” va “foydalanish qoidalari” vazifalarini birlashtiradi. Ushbu strukturaga lugʻatda polisemantik va omonim atamalarni taqdim etish usullari kiradi, chunki bu masalalarni hal qilish lugʻat maqolasini shakllantirish muammolari sirasiga kirmaydi.

Lugʻatda birikma tuzilishli terminlarni taqdim etishning birinchi muammosi sifatida ularning alohida lugʻat maqolasida yoki birikma termin uchun havola boʻlib xizmat qiladigan asosiy terminning asosiy maqolasida berilishi kerakmi degan savol mualliflarning hukmiga havola qilinadi: ayrim lugʻatlarda terminologik birikmalar alohida lugʻat maqolasi, ayrimida asosiy termin maqolasi ichidagi beriladi. Tarjima lugʻatlarida alohida, boshqa lugʻatlar: yasalish lugʻati va taʼlimiy lugʻatlarda uyalarda berish maqsadga muvofiq.

Omonim terminning joylashishi lugʻatning asosiy koʻrsatkichi tuzilishi bilan bogʻliq: ideografik lugʻatlarda omonimlar turli mavzuli boʻlimlarga boʻlinadi, alifbo lugʻatlarida esa koʻpincha bitta lugʻat maqolasida boʻladi.

S.V.Grinevning fikricha, mikrokompozitsiya (lugʻat maqolasi) elementlariga atama haqidagi turli xil maʼlumotlar kiradi. Masalan: gʻayritabiiy (imlo, talaffuz, grammatik

ma'lumotlar, atamaning variantlari), etimologik (tilda paydo bo'lish vaqti, rivojlanish bosqichlari, o'zlashtirish manbai), atributiv (muayyan mavzuga, leksik maqomga, stilistik mansublik, leksik sohangamansublik), izohli (lug'atda izohlash usullari), assotsiativ (leksik muhitga xos, ekvivalent atamalar; omonimlar, antonimlar, hosilaatamalar), pragmatik (xronologik belgilar va me'yoriy holatda qo'llanilishi), ta'riflangan terminning verbal va noverbal tasvir xususiyatlari, shuningdek, mikrostruktura parametrlari (maqola tuzilishi, lug'at maqolasi va uning joylashuvi, foydalanilgan shriftlar va boshqalar) [16,17].

Yuqorida terminologik lug'atlarni tuzishning nazariy tomonlarini ko'rib chiqdik. Quyida lingvistik terminologik lug'at misolida shunday lug'atlarning tuzilishini tahlil qilamiz. T.V.Jerebilo muallifligidagi "Lingvistik terminlar lug'ati" [20,486] ni namuna sifatida olamiz. Muallif lug'atdan foydalanish bo'yicha yo'qrinoma qismida mazkur lug'atdagi leksikografik ma'lumotlar tipini quyidagicha guruhlaydi:

1. Funksional uslublarning axborot modellari, nutqning kommunikativ xususiyati, uslubiy farqli matnlar, semantik modellar maydoni.

2. Uslubiy xususiyatlar.

3. Lisoniy vositalar.

4. Ekstralingvistik omillar maydoni.

5. Muloqot jarayoni haqida leksikografik axborot.

6. Matn strukturasi tavsiflashga bag'ishlangan maydon.

7. Struktur-kompozitsion qismlar.

8. Matn, tizim uslubini modellashtirish maydoni.

9. Funksional uslublar maydoni.

10. Uslubiy bo'yoqlari maydoni.

11. Umumiy axborot maydoni.

12. Grafik vositalar.

13. Taksonimiya va metataksonomiya maydoni.

14. Lug'at maqolasiga kirish.

15. Terminologik sinonim va dubletlar maydoni.

16. Analoglar maydoni.

17. Paronimlar maydoni.

18. Terminologik omonimlar maydoni.

Masalan:

Наречие1 (морф.) ...

Наречие2 (говор) ...

Союз1 – часть речи ...

Союз2 – (языковой) ...)

19. Ma'nosi izohlash maydoni.

20. Kontekstlar maydoni.

21. Sitata va misollar maydoni.

22. Urg'u va talaffuz maydoni.

23. Ta'qiqlar maydoni.

24. Etimologik axborot maydoni.

Bu qismlar lug'at maqolasining tuzilishi foydalanuvchiga 1) termindan foydalanish; 2) atamani kiritish: a) atama tanlash; b) atamani qidirish; v) atamaning yaratilishi;

d) atamani paradigmaga kiritish; e) atamalarni chegaralash; e) muddatga aniqlik kiritish; 3) atamaning ta'rifi (ta'rifi); 4) ixtiyoriy kommunikativ vaziyatlar: a) atama tarixi; b) atamaning etimologiyasi; v) termini baholash (aksiologik jihat) haqida ma'lumot beradi [20,486].

XULOSA.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, terminologik lug'atning makro va mikrostrukturasi o'ziga xos bo'lib, terminlarni tavsiflashning o'ziga xosligini ko'rish mumkin. Terminologik lug'atning boshqa lug'atlardan farqi uning kompozitsiyada ko'rinadi: lug'atning asosiy va yordamchi qismlari, lug'at maqolalarini tartiblashtirish qoidalari, maxsus leksikaga oid turli axborotlarni tizimli taqdim etish kabi jarayonlar muhim. Ensiklopedik lug'at kompozitsiyasi mega-, makro-, media- va mikro strukturalarda namoyon bo'ladi. Megastruktura kirish qismi, "lug'atdan foydalanish tartibi" bo'limi, lug'atning asosiy qismi, turli ilovalardan; makrotuzilma lug'at maqolasini shakllantirish va tartibga solish tamoyillarini tanlash; mikrostruktura so'zlikning tanlash va tashkil etishdan tashkil topadi. Terminografiyada termin tavsifining (1) umumiy ta'rif (definitsiya); (2) qisimli ta'rif; (3) operatsion ta'rif; (4) kombinatsiya qilingan ta'rif; (5) havola beruvchi izoh; (6) ensiklopedik ta'rif kabi ko'rinishlari farqlanadi.

Adabiyotlar/Литература/ References:

1. Таранова Е.Н. Проблематика современного теоретического терминоведения, достижения и недостатки терминологических исследований // Научные ведомости. Выпуск 12. Серия Гуманитарные науки. 2011. – № 24 (119). – С.142-149.
2. Гринев С.В. Основы лексикографического описания терминосистем: Автореф: диссер. докт. филол. наук. – Москва, 1990. – 40 с. – С.11.
3. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М., 1961. – С.7-8.
4. Нарходжаева Х.Ш. Ўзбек терминологик лексикографияси тадқиқи муаммолари. – Тошкент, 2019. – 52 б.
5. Шелов С.Д. Термин. Терминологичность. Терминологические определения. – СПб., 2003. – С. 29-67.
6. Дубичинский В.В. Лексикография русского языка: учеб. пособие / Дубичинский В.В. – М.: Наука: Флинта, 2008. – 432 с. – С. 92.
7. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т.,Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. – 167 б. – Б. 67.
8. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – Москва: Наука, 1977. – 243 с. – С. 160.
9. Қаранг: Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // труды МиФли. – М., 1939. – т. 5. – С. 5-6.
10. Қаранг: Кузьмин Н.П. Нормативная и ненормативная специальная лексика // лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. С. 17.
11. Қаранг: Скворцов Л. И. Профессиональные языки, жаргоны и культура речи // русская речь. – М., 1972. – Вып. 1. – 12 с.
12. Гладкая Н.М. лингвистическая природа и стилистические функции профессиональных жаргонизмов прессы (на материале прессы Гдр и

- коммунистической прессы ФрГ и Австрии): автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1977. – С. 21
13. Қаранг: Лейчик В. М. Словник терминов терминоведения. рукопись. – М., 1985.
 14. Қаранг: Лейчик В. М. интеграция наук и унификация научно-технических терминов // Вестник АН СССР. – 1980. № 8. – С. 39-45.
 15. Қаранг: Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура: учеб. пособие. Самарканд, 1972. – С. 127.
 16. Қаранг: Гринёв С.В. Основы лексикографического описания терминосистем: дис. док. филол. наук. – М., 1990. – С. 439.
 17. Бабалова Г.Г. Термин как элемент терминосистемы // Актуальные проблемы филологии и педагогики. Вестник Омского юридического института, 2010. – № 2 (13). – С. 91-93.
 18. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О.Винокур // История отечественного терминоведения: классики терминоведения. – М., 1994.
 19. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).